

Reda Šatūnienė – Šiaulių universiteto Regionų plėtros instituto mokslo darbuotoja

Moksliniai interesai: alternatyvus gyvenimo būdas ir kultūra, subkultūros, tapatumas, sąmonės antropologija, medicinos humanitarika, kokybinių tyrimų metodologija, etnografija

El. paštas: reda.satuniene@gmail.com

Reda Šatūnienė – Šiauliai university, Institute of Regional development, researcher

Research interests: alternative lifestyles, and (sub)cultures, identity, anthropology of consciousness, medical humanities, qualitative research methodology, ethnography

E-mail: reda.satuniene@gmail.com

Reda Šatūnienė

Šiaulių universitetas

SVEIKATOS IR NEGALAVIMO TRAKTUOTĖS TARP ALTERNATYVIAJĄ MEDICINĄ¹ PRAKTIKUOJANČIŲ ASMENŲ XXI A. PRADŽIOS LIETUVOJE

Anotacija

Tyrimas atliktas alternatyviąją mediciną praktikuojančių asmenų grupėje, siekiant užfiksuoti mityboje grupėje paplitusias ligos ir sveikatos traktuotes XXI a. pradžios Lietuvoje. Autorės atliktame kokybiniame (empiriniame) tyrime 2016–2019 m. (tyrimas tęsiamas; atlikta 30 giluminių interviu su alternatyvią mediciną praktikuojančiais asmenimis) Lietuvos didžiuosiuose miestuose išryškėjo, kad alternatyvius gydymo(si)² metodus praktikuojantys asmenys ligą ir sveikatą interpretuoja ne vien kaip fizinio, bet ir kaip filosofinio – metafizinio – pasaulio dalį. Tyrimo duomenys at-

¹ Arba „sveikatos priežiūrą“, remiantis parengtu Lietuvos Respublikos papildomosios ir alternatyviosios sveikatos priežiūros įstatymu. Prieiga internetu [žiūrėta 2020 10 21]: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/3a4c78c03b6411eabd71c05e81f09716?jfwid=mmceo4me4l>). Tekste terminą *alternatyvioji medicina* vartojame humanitarine, kultūrologinė prasme. Remiamasi Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) terminologija, kur vartojami terminai *tradicinė, papildančioji, medicina*. Prieiga internetu [žiūrėta 2020 10 21]: https://www.who.int/health-topics/traditional-complementary-and-integrative-medicine#tab=tab_1. Apie terminologiją taip pat žr. Špokienė 2011, 172–173.

² LR PA sveikatos priežiūros įstatyme termino *gydyti* neaptinkame (vartojamas terminas *sveikatos priežiūra*). Tačiau alternatyviosios ir papildančiosios medicinos kontekste terminą *gydymas* vartoja lauko tyrimo dalyviai. Jis taip pat aptinkamas ir humanitarinio bei sociologinio pobūdžio literatūroje, rašant apie netradicinius sveikatinimosi, savigydos būdus, alternatyviąją mediciną; anglakalbėje literatūroje gydymui nekonvencinėmis priemonėmis apibūdinti neretai vartojamas terminas *healing*. Špokienės (2011) teigimu, termino *gydymas* užsienio ir lietuviškoje

skleidė *sveikatos* (gerovės) kaip harmonijos, pusiausvyros būsenos tarp asmens išorinio (fizinio) ir vidinio pasaulių tarsi mikro- ir makropasaulių bei jų dinamiškų sąsajų, tarpusavio rezonanso traktuotę. *Liga*, arba *negalavimas*, yra interpretuojama kaip balanso, *savojo kelio*, *švaros* praradimas. PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: *sveikatos* ir *negalavimo* traktuotės, alternatyvioji medicina, vaizdiniai, interpretacijos.

Abstract

Research was conducted in a group of alternative healing practitioners, focusing on their approach towards 'health' and 'illness' in Lithuania at the beginning of the 21st century. The research took place during the author's qualitative (empirical) research in the biggest cities of Lithuania from 2016 to 2019 (the research is continuing). It was detected in 30 in-depth interviews with practitioners of alternative healing that individuals reflect on their 'illness' and 'health' (well-being), and interpret it in a philosophical-metaphysical dimension. The study of data disclosed approaches towards 'health' (wellness) as harmony, a balanced state between the physical (outer) and one's inner world, like 'micro' and 'macro' worlds in their constant dynamics and mutual resonance. Meanwhile, 'illness' is understood as a loss of harmony, 'the true path', or purity.

KEY WORDS: approaches towards 'health' and 'illness', alternative medicine, images, interpretations.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v27i0.2160>

I v a d a s

Sveikatos, negalavimo / ligos sampratų individualios ir kultūrinės reikšmės yra susijusios su vietos sociokultūriniu kontekstu, nusistovėjusiomis tradicijomis, individualiomis vertybėmis (Trimakas 2008, 13, 15). *Sveikatos* ir *ligos* (negalavimo) sampratų studijos yra reikšmingos, nes atskleidžia kultūrinės nuostatos, asmenines vertybes ir tikėjimus, asmens santykį su aplinka ir bendruomenės vertybes (Trimakas 2008, 66–67). Remiantis reikšmingų asmens kasdienio gyvenimo patirčių (*sveikatos / gerovės, ligos / negalavimo* būsenų) suvokimu (Manen, 1998), gali būti geriau suprastas asmens poreikis priimti ir kultivuoti tam tikras vertybes, filosofiją, pažiūras, idėjas. Vertybės atskleidžia šiandieninio žmogaus jausmus, pasirinkimų, galimybių ir savo „vietos pasaulyje“ suvokimą, tuo reprezentuoja asmens tapatumą (refleksyvų savęs suvokimą) (Giddens 2000). *Ligos, negalavimo* ir *sveikatos* traktuotės, kaip viena asmens tapatumo išraiškų, iš dalies liudija asmens poziciją, kartu ir galimas pasirinkimų strategijų kryptis (Larson 2007, 16–17; Winkelmann 2009). Nūdienos multikultūriame kontekste analizuojamų *sveikatos* ir *negalavimo / ligos* sampratų turinys aktualizuoja ir kultūrinių mainų procesus visuomenėje (Fadlon 2006, 16–24).

Straipsnio tikslas – apžvelgti *sveikatos* ir *ligos / negalavimo* traktuotes tarp alternatyviąją mediciną praktikuojančių asmenų XXI a. pradžios Lietuvoje. *Uždaviniai*: 1) sukonkretinti *negalavimo, ligos* ir *sveikatos* terminų vartojimo

mokslinėje ir populiariojoje literatūroje (kalbančioje apie PAM [„papildomąją ir alternatyviąją mediciną“ – aut. past.] vartojimas yra įprastas (Špokienė 2011, 172).

(moksliniuose diskursuose, empirikoje ir šiame tekste) ypatumus; 2) glaustai aptarti ir aktualizuoti alternatyviosios (ir liaudies) medicinos tyrimus Lietuvoje; 3) pristatyti *alternatyviosios medicinos* sampratas ir apibrėžtis; 4) aptarti vaizdinių išraiškas remiantis tyrimo dalyvių pasakojimais ir patirtimi. *Straipsnio objektas* – *sveikatos ir negalavimo / ligos* traktuotės tarp alternatyviąją mediciną praktikuojančių asmenų XXI a. pradžios Lietuvoje. Svarbu paminėti, kad straipsnyje neaptariamas biomedicininis diskursas, juolab ligų diagnozavimas, interpretavimas ar jų gydymas biomedicine prasme: tekste kalbama apie asmeninį, subjektyvų, per patirtį įgautą ir interpretuotą (verbalizuotą) asmens *ligos* (ar *negalavimo*) ir *sveikatos* (*gerovės*) sampratų suvokimą, laikantis etnologinio ir antropologinio *emic* tyrimo požiūrio.

Temos aktualumas, naujumas. Alternatyviosios medicinos populiarumas tiek lokaliai (tyrimo duomenys), tiek globaliai yra gyvybingas ir aktualus (Ross 2012, 7; Larson 2007; Fadlon 2006; Roberti di Sarsina, Iseppato 2011; Kreivinienė ir kt. 2016), todėl šios sferos tyrimus verta plėtoti. Pažymėtina, kad *negalavimo* (ligos) ir *sveikatos* traktuotės, būdamos reikšminga asmens tapatumo dalimi, gali reprezentuoti tiek asmens poziciją, tiek pasirinkimo strategijų tendencijas (Larson 2007, 16–17; Winkelmann 2009), todėl šias sampratas analizuoti yra tikslinga; atsakas į ligą nurodo vertybes, asmens santykį su aplinka (Trimakas 2008, 66).

Tyrimo metodai, duomenys. Per straipsnio autorės atliekamą kokybinį tyrimą Lietuvoje (2016–2019, tyrimas tęsiamas) apklausti asmenys, aktyviai besidomintys alternatyviaisiais gydymo(si) metodais ir patys juos praktikuojantys. Iš viso atlikta 30 giluminių interviu su įvairius alternatyviosios medicinos metodus praktikuojančiais asmenimis Lietuvos didžiuosiuose miestuose.

Rezultatai. Pastebėta, kad asmenys sveikatos, ligos, negalavimo (kaip juos per patirtį supranta patys tyrimo dalyviai) / nekomfortiškos fizinės būklės sąsajas (ir / arba priežastis) sieja ne vien su fizine tikrove, bet ir su filosofine (ar net metafizine) dimensija. Tyrimo duomenys leidžia teigti, kad alternatyviaisiais gydymo(si) metodais aktyviai besidomintys (ir juos praktikuojantys) asmenys svarbia laiko prasminę negalavimo (gerovės sutrikimo) ir sveikatos (gerovės) dimensiją. Išanalizavus tyrimo metu surinktus duomenis, išryškėjo sveikatos kaip harmonijos, balanso būsenos tarp žmogų supančio gamtos ir jo vidinio pasaulio leitmotyvas; „sveikatos“, „gerovės“ paieškos (ir supratimas) lauko tyrimo duomenų kontekste yra interpretuojamos kaip dviejų – materialaus ir nematerialaus – pasaulių pusiausvyra, rezonansas, švara. O liga, tikima, yra šių elementų sutrikdymo pasekmė.

„Alternatyviosios medicinos“ samprata ir apibrėžimas

Suklasifikuoti visas šiuolaikines alternatyviosios medicinos, arba sveikatinimo, praktikas iki šiol mokslininkams yra sudėtinga dėl gydymo būdų pliuralizmo ir dinamiškumo (Koch 2015; Raffaetà et al. 2017, 97–98). Tokia įvairovė sunaikina bendrą kriterijų taikymą, konstruojant tipologijas ar kitaip stengiantis susisteminti egzistuojančias alternatyviosios medicinos praktikas (Kirkutis 2016). „[U]niversalus PAM paslaugų reglamentavimo modelio“ nėra (Kreivininienė, Vaičekauskaitė, 2014).

Lietuvos Respublikos papildomosios ir alternatyviosios sveikatos priežiūros įstatyme *papildomoji ir alternatyvioji sveikatos priežiūra* apibrėžiama kaip „veikla, kuri apima sveikatos rekreaciją, natūraliąją ir liaudies mediciną ir yra vykdoma pasitelkiant moksliniais tyrimais grindžiamos medicinos duomenis, biologines, psichologines ir socialines priemones ir (ar) empirines žinias“. Išskiriamos „*natūralioji ir liaudies medicina* – papildomosios ir alternatyviosios sveikatos priežiūros sritis, kurios tikslas yra palengvinti ligų sukeltus negalavimus“ ir „*sveikatos rekreacija* – papildomosios ir alternatyviosios sveikatos priežiūros sritis, skirta žmogaus fizinei sveikatai ir dvasinei gerovei puoselėti“ (LR papildomosios ir alternatyviosios sveikatos priežiūros įstatymas, 2 str., 2020)³. Taigi PAM apibrėžiama kaip reprezentuojanti dvi sritis: „PA sveikatos priežiūros sveikatos rekreacijos srities paslaugų“ grupes ir „PA sveikatos priežiūros natūraliosios ir liaudies medicinos srities paslaugų grupes“ bei pogrupius (LR PA sveikatos priežiūros įstatymas, 3 str., 2020). Į 1) „sveikatos rekreacijos“ srities paslaugas įtraukta: kūno (1) ir veido (2) priežiūros paslaugų, „skirtų gerai psichofizinei būklei užtikrinti“, grupės, 2) „natūraliosios ir liaudies medicinos“ srities paslaugas įtraukta: „biologinio poveikio paslaugų grupė“ (1), „kūno (kontaktinio) poveikio paslaugų grupė“ (2), „psichosocialinio poveikio paslaugų grupė“ (3) su dviem pogrupiais: „paslaugų, kurias teikiant dalyvauja gyvūnai, pogrupis“ (a) ir „meno terapijos paslaugų pogrupis“ (b); ir „Rytų medicinos sistemų paslaugų grupė“ (4) (LR PA sveikatos priežiūros įstatymas, 3 str., 2020).

Pasaulio sveikatos organizacija (PSO) savo dokumentuose vartoja terminus *tradicinė* ir *papildomoji (alternatyvioji) medicina*. Tradicinę mediciną apibrėžia kaip „žinių, įgūdžių ir praktikų visumą, kuri [...] remiasi vietos kultūrų teorijomis, tikėjimais ir patirtimis, naudojamomis fizinei ir psichinei (angl. *mental*) sveikatai palaikyti, prevencijai, diagnozei, gerinimui ir gydymui“⁴. „Papildomoji, arba alternatyvioji, medicina siejama su plačiu spektru sveikatos priežiūros praktikų, kurios nėra tos šalies tradicinės ar konvencinės medicinos dalis ir nėra vi-

³ LR PA sveikatos priežiūros įstatymas. Prieiga internetu [žiūrėta 2020 10 21]: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/3a4c78c03b641eabd71c05e81f09716?jfwid=mmceome4l>

⁴ WHO traditional medicine strategy: 2014–2023, p. 15. Taip pat prieiga internetu [žiūrėta 2020 05 25]: <http://www.who.int/medicines/areas/traditional/definitions/en>

sapusiškai integruotos į dominuojančią sveikatos priežiūros sistemą. Kai kuriose šalyse jos yra taikomos pakaitomis su tradicine medicina.⁵

Plačiojoje visuomenėje įvairūs moksliskai nepagrįsti gydymo(si) metodai yra įvardijami kaip „alternatyvūs“, taip pat aptinkami terminai: *tradicinė, netradicinė, natūralioji, papildomoji, holistinė* ir kt. Tyrimo metu dėl termino *tradicinė* pastebėtos dvi išsiskyrusios nuostatos: dalis „tradicinę“ mediciną supranta kaip akademinę (oficialiąją), kita dalis – kaip senas tradicijas turinčią mediciną (kinų medicina, Tibeto medicina ir pan.); panašias tendencijas fiksuoja tyrėjas R. Petkevičius, kuris teigia, kad visuomenėje terminas *tradicinė* siejamas su mokslinė medicina, o *liaudies medicina* yra įvardijama kaip „netradicinė“ (Petkevičius 2016, 3).

A. Kirkutis yra publikavęs preliminarų, bet gana išsamų PAM (Kirkutis 2013) sričių skirstymą. Autorius išskiria šias grupes: 1) „biosisteminio poveikio“: natūralios (sveikos) mitybos sistemas, kvapų (aromaterapijos), augalų (fitoterapijos), gyvūnų (apiterapijos, hirudoterapijos, delfinoterapijos, hipoterapijos) terapijos praktikas; 2) „manualinio kontakto su pacientu“ metodikas: masažą, akupunktūrą; chiropraktiką, osteopatiją ir chiropraktiką, Su Džok“ ir kt.; 3) „integruotų fizinių pratimų“ metodikas: kineziterapiją, šiaurietiškąjį vaikščiojimą, jogą ir kt.; 4) „gamtinių-fizikinių veiksmų“ metodikas: pirčių terapiją, „šviesos, šilumos, šalčio“ terapiją, Folio metodą ir pan.; 5) „psichosomatinio gydymojo poveikio“ metodikas: meno terapiją, meditaciją, hipnoterapiją, maldą ir kt.; 6) bioenergetinio gydymojo poveikio metodikas: gydymą biolauku, Reiki metodu (Kirkutis 2013). Lietuvos sveikos gyvensenos ir natūralios (papildomos ir alternatyvios) medicinos rūmų tinklalapyje⁶ yra išskiriamos (ir atstovaujamos komitetų) šios praktikų grupės: giluminio cirkuliacinio kvėpavimo ir kvėpavimo, Ajurvedos, jogos, kinų medicinos, Tibeto medicinos, Tai-chi, homeopatijos, Reiki, kaniterapijos, meditatyviųjų praktikų, visavertės mitybos, aromaterapijos ir Ma-uri.

Šiame straipsnyje remsimės LR papildomosios ir alternatyviosios sveikatos priežiūros įstatymo projekte ir PSO dokumentuose vartojama terminologija, kurią gana dažnai vartoja ir tyrimo dalyviai, o kitokią nei akademinę (oficialioji) mediciną vadinsime „alternatyviąja“ labiausiai apibendrinta prasme.

⁵ WHO traditional medicine strategy: 2014–2023, p. 15. Prieiga internetu [žiūrėta 2020 05 25]: <http://www.who.int/medicines/areas/traditional/definitions/en/>

⁶ Lietuvos sveikos gyvensenos ir natūralios medicinos rūmai. Prieiga internetu [žiūrėta 2020 05 20]: <https://sveikatosrum.ai.lt/komitetai-2/>

Humanitariniai ir socialiniai alternatyviosios medicinos tyrimai Lietuvoje

Iš etnologinės disciplinos požiūrio „liaudies“, arba „tradicinė“, medicina studijuojama lėtai, tačiau sistemingai. Analizuojamas laikotarpis istoriškai apsiriboja XIX a. pabaiga – XX a. pradžia (pvz., Trimakas 2008; Gribauskaitė 2006; 2008). Liaudies medicinos temomis reikšmingų mokslinių studijų ir publikacijų yra parengę R. Trimakas (2001; 2008), V. Gribauskaitė (2006; 2008), V. Medešienė–Džekčioriūtė (2016), A. Skujytė–Razmienė (2019). Apie lietuvių liaudies užkalbėjimus pažymėtini aktualūs D. Vaitkevičienės (2008), L. Būgienės (2010) mokslo darbai, apie etnopsichiatriją – R. Petkevičiaus (2016) mokslo darbai. J. Tilviko (2019) disertacija apima platesnį liaudies medicinos laikotarpį (XIX a. pab. – XX a. pr.) Mažojoje Lietuvoje.

Etnologinėje literatūroje vartojami terminai *liaudies medicina* arba *etnomedicina*, kai vietos „medicininis žinojimas“ (ligų prigimtis, diagnostika, gydymo priemonės, metodai) implikuoja iš kartos į kartą perduodamas gydymo žinias žodinės tradicijos būdu (Gribauskaitė 2011, 207). *Etnomedicina* dažniausiai tyrinėja kultūrinės ligos ir negalavimų reikšmes, elgesio modelius (siekiant sveikatos), gyduolių ir pacientų vaidmenis, taip pat pagal gydymo tipus skirsto į *racionalius* (žolininkystė) ir *neracionalius* (magija) (Gribauskaitė 2011, 207–208). *Tradicine medicina* linkstama vadinti ilgametės gydymo tradicijas, kurių metodai užfiksuoti rašytiniuose šaltiniuose (Харитонова 2014) (pvz., kinų medicina, Ajuurveda). Neretai „alternatyviojo gydymo“ tema pinasi su naujųjų religinių judėjimų tyrimų lauku, turint omenyje vadinamuosius „dvasinius gydymus“ (Koch 2015; Харитонова, Ожиганова, Купряшина, 2008; Penkala–Gawęcka 2014).

Sociologų buvo atliktos mediciniškai nepaaiškinamų negalavimų studijos: tyrinėta mediciniškai nepaaiškinamų negalavimų sklaida ir raiška sveikatos priežiūros sistemose (Naujokaitė 2010), šeimos gydytojų (Naujokaitė ir kt. 2013), pacientų (Baltrušaitytė ir kt. 2013) patirtyse. Šių tyrimų rezultatai iš dalies koreliuoja su alternatyviosios medicinos tyrimų lauku: jie rodo požiūrių į savijautą, negalavimą skirtumus. Pastebima, kad asmenys neretai kitokių nei įprasta gydymo(si) būdų imasi tuomet, kai oficialioji medicina konkrečių situacijų neišsprendžia arba tas sprendimas netenkina paciento (Larson 2007, 61).

Temos aktualumas

Straipsnyje aptariama tema – *sveikatos, negalavimo* sampratos – iš dalies buvo aktualizuota ir 2019 m. įvykusiame tarptautiniame „International Society of Ethnology and Folklore“ (SIEF) simpoziume „Track Changes: Reflecting on a Transforming World“, sekcijoje „Healing as harmonization of ‘micro’ and

‘macro’ cosmos? Conceptualizations and practices of ‘health’ and ‘healing’ in Europe and beyond“ ((mokslinės išvykos) projektą finansavo Lietuvos kultūros taryba), kurioje buvo pristatomos *gydymo* (angl. *healing*) ir *sveikatos* sampratos globaliame kontekste. Sveikatos paieškos gali reprezentuoti įvairiomis formomis: per savistabą, kūno ir proto tobulinimą ar mažiau girdėtų sveikatinimo formų praktikavimą, o tai savo ruožtu indikuoja ir skirtingas *sveikatos*, *negalavimo* sampratas. Minėtoje sekcijoje buvo pristatyti naujausi moksliniai (taip pat ir Lietuvos etnologų) tyrimai, humanitariniame diskurse analizavę įvairias *sveikatos* ir *ligos* sampratas ir pasireiškimus – tikėjimus, naratyvus, praktikas. V. Medeišienė–Džekčioriūtė pristatė *išgąsčio* sampratą lietuvių tradicinėje kultūroje, R. Šatūnienė – *sveikatos* sampratų įvairovę XXI a. pradžios kultūroje, A. Skujytė–Razmienė aptarė maginius barjerus, skirtus apsaugoti nuo užkrečiamųjų ligų. Andersas Gustavssonas pristatė XIX a. Švedijos situaciją biomedicinai susidūrus su vietos liaudies medicina, kiti užsienio tyrėjai reprezentavo platų spektrą alternatyvių gydymo (angl. *healing*) sampratų ir praktikų šiuolaikinėje kultūroje: pristatytos „Damanhur“ bendruomenėje praktikuojamos gydymo (angl. *healing*) ir harmonizavimo praktikos (Peter Jan Margry), vietos indėnių moterų *sveiko gimimo* sampratos (Ieva Paberžytė), *gydymo* (angl. *healing*) festivaliai (Evy Johanne Håland), jogos praktikos ir jų reikšmė miesto kultūrai (Natallia Paulovich). Praešimų temų spektras – nuo liaudies praktikų ir tikėjimų iki *sveikatos* sampratų ir fizinių užsiėmimų šių dienų miesto kultūroje – dar kartą patvirtino alternatyviosios savigydos (angl. *healing*) praktikų ir *sveikatos* bei *negalavimo* sampratų įvairovę visuomenėje, kartu ir aktualumą socialinių ir humanitarinių mokslų srityje.

Tyrimo duomenys ir metodologija

Kokybinio (etnografinio) lauko tyrimo metu (2016–2019, tyrimas tęsiamas) buvo apklausta 30 pateikėjų nuo maždaug 30 iki 80 metų didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Pateikėjų amžiaus vidurkis – apie 48 m. Apie 70 proc. – moterys, apie 30 proc. – vyrai. Pateikėjais buvo pasirinkti asmenys (taikytas „sniego gniūžtės“ metodas), besidomintys, palaikantys idėjas ir sistemingai (paprastai ne mažiau kaip 10 metų) praktikuojantys įvairius alternatyviosios medicinos metodus (pažymėtina, kad asmenys gana dažnai naudoja ne vieną, o įvairius alternatyviojo gydymosi / savigydos metodus: juos derina, (pa)keičia; domisi, išbando naujus ir pan. Svarbu paminėti, kad tyrimo dalyviai šiuos metodus traktavo labiau kaip „papildomus“: pripažino oficialiosios medicinos laimėjimus, reikalingumą, laikė ją reikšminga ir svarbia).

Tyrimo dalyviai praktikuoja (t. y. taiko savigydai) tokius alternatyviosios medicinos metodus: Reiki, aromaterapija, žolininkystė, Ajurvedos ir kinų medicinos principai, MA-URI masažas, homeopatija, Su Džok. Pateikėjai alternatyviosios medicinos sričiai priskyrė ir specialius mitybos būdus: įvairias dietas (pvz., vegetarizmą), tam tikras badavimo rūšis⁷. Taip pat: jogos, Tai Či, meditacijos (pvz., Vipasanos), kvėpavimo (pvz., rebefingo) praktikas. 28 iš 30 tyrimo dalyvių turi įgiję aukštąjį išsilavinimą (bakalauro arba bakalauro ir magistro laipsnį), du – profesinį išsilavinimą. Tyrimo dalyviai atstovauja šioms mokslo kryptims⁸: medicinos ir sveikatos, socialinių mokslų, menų, humanitarinių, gamtos ir technologijos mokslų⁹.

Tyrimo dalyviai yra ne tik alternatyviosios medicinos paslaugų gavėjai (vartotojai), bet ir patys neretai yra susipažinę su alternatyviomis praktikomis, t. y. baigę mokymus, įgiję sertifikatus, diplomus (pvz., maždaug trečdalis tyrimo dalyvių buvo susipažinę su Reiki praktikos principais, kai kurie jų turėjo pirmo arba pirmo ir antro lygių iniciacijas).

Šioje publikacijoje naudojami giluminių interviu metu surinkti (ir tematiškai atrinkti) empiriniai duomenys, reprezentuojantys individualias (*emic*, t. y. remiantis tyrimo dalyvių požiūriu (Denzin, Lincoln 1994, 393) pozicijas. Pateiktų duomenys yra konfidencialūs dėl tyrimo etikos principų, todėl prie pateikiamos citatos iš lauko tyrimų pateikiama abstrakti informacija (pvz., „pateikėjas 1, p. 2“ ir t. t.).

Ligos sampratos, įvardijimai, vartojimo ypatybės

Kalbėjimas apie *ligą*, *sveikatą* aktualizuoja sampratų nevienareikšmiškumą skirtinguose kontekstuose: vienaip sampratos *liga*, *sveikata* ir *gydymas(is)* yra artikuliuojamos oficialioje medicinoje, kitaip – kultūroje, plačiojoje visuomenėje ir asmeniniu lygmeniu. Straipsnio tekste *negalavimas*, *liga* bus suvokiami per kultūrinę, subjektyvių patyrimų prizmę, t. y. artimi angliškai *illness*¹⁰ sąvokai.

⁷ „peršalimas, arba virusai, – tai mes pirmiausia nustojam valgyti. [...] Nustoju valgyti ir badauju. [...] 2–3 dienas. Bet tada geriu – arba karštą vandenį, arba kažkokias arbatas; skysčius, gerius; jeigu gerėja, tai imu kokius vaisius valgyti – kad kūnas susimobilizuotų į ligą, o ne į virškinimą [p. 12].

⁸ Pagal: Įsakymas dėl mokslo krypčių ir meno krypčių klasifikatorių patvirtinimo. Prieiga internetu [žiūrėta 2020 05 25]: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/064e79a22a4f11e9a505bd13c24940c9/asr>

⁹ Keleto tyrimo dalyvių atstovaujama mokslo kryptis nežinoma.

¹⁰ *Ligos (illness) patyrimas* indikuoja ligos / negalavimo suvokimą, išgyvenimą, išaiškinimą ir paties negalaujančiojo ligos vertinimą (Kleinman 1988, 4–5). Liga kaip „*disease*“ yra dažniausiai įvardijama profesionaliu (medicininu) požiūriu (Kleinman 1988, 3–6; Erickson, Chichester 2011, 15), o liga kaip „*sickness*“ – sociologiniu požiūriu, fokusuojantis į socialinę aplinką (tekste neaptariama liga nei kaip „*disease*“, nei kaip „*sickness*“).

Tekste vartojami terminai *negalavimas*, *liga* ir *sveikata* suvokiami kaip subjektyvi asmens patirtis, atspindėta (išreikšta) verbališkai; kaip individuali tyrimo dalyvio samprata, traktuotė. Tekste taip pat nėra svarbu, kokio tipo ligą ar negalavimą asmuo turi omenyje, pasakodamas apie ligos ir sveikatos supratimą (kalboje reprezentuojamus įvairiais vaizdiniais): čia svarbiausia yra asmens savas požiūris į negalavimą (ligą) ir sveikatą kaip jo(s) unikalios asmeninės ir kultūrinės pasaulėžiūros dalį.

Pažymėtina, kad terminą *liga* vartojo šio tyrimo dalyviai, todėl jį tikslinga vartoti etnologijoje ir antropologijoje priimtinu eminiu požiūriu. Tačiau *ligos* traktuotė šiame tekste visiškai neličia biomedicininio diskurso, biologinės ir socialinės realybės. Pažymėtina, kad terminas *liga* yra vartojamas etnologiniuose liaudies medicinos tyrimuose (pvz., Trimakas 2008, 41, 66, 72 ir kt.; V. Gribauskaitė („ligų etiologija“, 2008), A. Skujytė-Razmienė („užkrečiamųjų ligų samprata“, 2019), Tilvikas 2019, 12–13, 19, 63 ir kt.) ir yra neatsiejama alternatyviosios medicinos humanitarinio diskurso dalis.

Vaizdinių, naratyvų ir žmogiškosios patirties sąsajos

Vaizdinys, anot Lietuvių kalbos žodyno, – tai apibendrintas objektų, reiškinių arba jų savybių „vaizdas“, išskylantis žmogaus atmintyje („sąmonėje“)¹¹. Šiame tekste *vaizdinys* traktuojamas kaip žmonių (individuliai ar kolektyviškai) sukurtas, vartojamas tam tikro koncepto ar proceso įvardijimas kalboje; verbalizacijos būdu išreikšta patirtis ar samprata, sąvoka.

Naratyvu humanitariniuose moksluose yra laikoma tam tikra gyvo žmogaus kuriama istorija, autobiografiniai, gyvenimo, „asmeninės patirties“ pasakojimai, neretai persmelkti vaizduotės, tikėjimų (Račiūnaitė 2011, 189–190), taigi – ir vaizdinių. Naratyvinė analizė kultūriniu lygmeniu padeda suprasti reikšmes, kurias asmenys suteikia išgyvenimams, įvykius interpretuodami per savo vidinę prizmę. Žmogaus patirtis yra organizuojama per tam tikrą pasakojimą (naratyvą), įrėmina kasdienes išgyvenimus ir kartu suteikia jiems prasmę (Malinauskas 2011, 38). Viena vertus, naratyvai teikia patirtinį žinojimą apie pasaulį ir tuo padeda pasaulį suprasti bei įprasminti, patirtims suteikdami reikšmingumą (pvz., jas verbalizuodami), kita vertus, naratyvai yra kuriami inkorporuojant vidinius išgyvenimus: interpretuojant – sąmoningai reflektuojant, išreiškiant mintis, jausmus, patirtis, ir vėlgi – tuo įprasminama žmogaus būtis (Malinauskas 2011, 39–41).

Tyrimo metu surinkti duomenys leidžia teigti, kad asmenys, patiriantys nekomfortišką būseną, ligas, jų prasmės ieško ne tik fizinėje dimensijoje, bet ir

¹¹ Terminas *vaizdinys*. Prieiga internetu [žiūrėta 2020 03 27]: <https://www.lietuviuzodynas.lt/zodynas/Vaizdinys>

nematerialiuose lygmenyse: filosofijoje, dvasinėse (idėjų) praktikose, reflektuodami asmeninę patirtį. Tokių polinkių galima būtų sieti pirmiausia su požiūriu į savąjį „aš“, kai siekiama matyti save ne tik kaip fizinę būtybę materialioje tikrovėje, bet kaip daugiaplanę, t. y. turinčią santykį su ją supančia aplinka, kuri, kaip neretai tikima, nėra vien materialios prigimties. Tokiomis interpretacijomis neretai siekiama paaiškinti reikšmingus asmenybei nutikimus, susijusius su (ne) sveikata, (ne)gerove.

Sveikata ir negalavimas: traktuotės ir vaizdiniai

Šioje straipsnio dalyje, remiantis empiriniais duomenimis, aptarsime pateiktųjų minimus vaizdinius ir juos lydinčius pasakojimus apie negalavimą, ligą, sveikatą, savigyda, gydymą.

Pastebėta, kad *sveikatos* ir *negalavimo* vaizdiniai konstruojami, žmogų traktuojant kaip daugialypės sudėties „pasaulio elementą“, manifestuojantį daugiau nei vieną dimensiją – „emocinį, dvasinį, mentalinį“ kūną. Dimensijų dermė iš esmės nulemia asmens savijautą: bent vienai iš asmenybės dimensijų („kūnų“) sutrikus, „sveikata“ nebus visavertė:

...supranti, kada mes esame ta daugiaplanė būtybė¹², ir tas fizinis kūnas, yra ta viena, matoma, galima sakyti, – grubiausia dimensija, yra tos visos – ir emocinis kūnas, ir mentalinis, ir tas dvasinis kūnas. Tai kaip vyksta gydymas – harmonija vis labiau tarp jų atsiranda. Nes viena veikiant – kaip bangos atsispindi ir kituose mūsų lygmenyse. Tai bet koku atveju... [...] vyksta visuose lygmenyse ir bet koku atveju, aš manau, reikia gydyti taip pat visus lygmenis [p. 5]¹³.

[P]usiausvyra tinkama, kada yra organizmo balansas. Nes organizmas – tai yra ir tas psichinis ir dvasinis kūnas. Bet kada viskas funkcionuoja harmoningai. Aš manau, kad tai yra sveikata [p. 1].

Pristatomuose *negalavimo* ir *sveikatos* vaizdiniuose, tarp alternatyvių sveikatinimo praktikų palaikytojų *sveikata* suvokiama kaip organizmo (plačiąja prasme – kaip daugiaplanio konstrukto) pusiausvyra, stabilumas, o *liga* – kaip kūną iš pusiausvyros išvedantis veiksnys. Minimas ir *ritmo*, t. y. tam tikro dinamiškos elemento, kaip padedančio „atstatyti“ organizmą, reikalingumas. Natūralaus (gamtinio) ritmo atkūrimas konotuoja su organizmo adaptacijos (išgyvenimo) galimybėmis. Balansas, tinkamas proporcingumas turėtų suponuoti savotišką sveikos būklės „pagrindą“.

¹² Pabraukimas – straipsnio autorės.

¹³ [p] – pauzė; [p. 1, p. 2] – pateikėjas 1, pateikėjas 2; [...] – praleista reikšmingai su analizuojamu objektu nesusijusi teksto dalis, arba neaiškus [neiššifruojamas] tekstas; tyrimo dalyvių kalba taisyta šiek tiek.

sveikata tai yra.... Tam tikra organizmo subalansuota būklė. Subalansuota būklė tada, kai žmogus jaučiasi gerai, ir tu gali prognozuoti jo tą būseną į priekį, kad ji ir toliau tokia bus. Tai jau ir yra sveikata. Bet [...] gali ir sirgdamas žmogus būt subalansuotoj būklėj – kažkurį laiką. Bet... liga tai yra ta būseną, kuri... gali bet kuriuo momentu ir labai greit suardyt tą pusiausvyrą. [...] ritmas, reikalingas organizmui atsisistatyti, jo jėgoms, tam, kad jis galėtų adaptuotis. [...] tada prasideda vidiniai procesai, organizmas ieško, kaip prie to prisitaikyti [...]. Tai yra... na tai – sveikata tai yra ... kaip pasakius, – gera organizmo adaptacija. O liga yra bloga organizmo adaptacija. [...] Visi gydymo metodai yra skirti tam, kad pataisytų adaptacijos problemą [p. 14].

Pastebime ir tikėjimą, kad fizinio ir / ar dvasinio (mentalinio) lygmens „išsivalymas“, darna, anot tyrimo duomenų, traktuojami kaip galima darnios, energetiškai stiprios būsenos prielaida:

sveikas, [...] yra, kada tu esi su[si]jungęs [...] savo energiniu potencialu, tu jį naudoji. Reiškia, tu esi stiprus, [p] tu gerai jautiesi, tu [p] [...] nori veikti, nes ta energija yra aktyvi, [...] tu esi išsivalęs. Tu esi susijungęs su savo potencialu visais lygmenimis. Reiškia, tu kaip ir švarus esi visuose lygmenyse: fiziniam lygmeny tu esi stiprus, švarus, emociškai vyrauja tavo teigiamas užtaisas. Tu leidi, tu nebėgi, tarkim, nuo skausmo, bet tu priimi jį ir lengviau jį paleidi, [...] tai nereiškia, kad tu nejauti, kas vyksta blogai. Bet tu esi stipresnis – tavo tas slenkstis, tie vartai sustiprėja – didesni, platesni pasidaro. [...] tu esi mentališkai irgi stiprus, tu gali [p] [...] susitelkti [...] ir giliausiam lygmeny, ta prasme, energiniam. Energija teka [p] sklandžiai [p. 6].

Tyrimo duomenys reprezentuoja „rezonavimo“ vaizdinį, kuris taip pat siejamas su organizmo „išvalymu“ arba „užterštumu“. Empiriniai duomenys rodo tikėjimą, kad organizmą „išvalius“ kūnas rezonuos būtent su švara – pavyzdžiui, norėsis valgyti tik kuo natūralesnius produktus:

tai tu net ir maistą, tu supranti, tai tu, – chemija tau neberezonoja. Tu nueini į parduotuvę, kokią Maksimą, ir tu žiūri į daugelį maisto produktų kaip į nevalgomus. Tau neberezonoja. Tu nebenori. [...] na tai yra išsivalymas [...] Liga yra užsiteršimas šituo atveju [p. 6].

Teigiama: tam, kad žmogus įgautų norimai sveiką kūną ir gebėtų jį toki išlaikyti, reikia pajungti valią ir prisiimti atsakomybę už save. Šių procesų laidininkas, tikima, yra pats žmogus. Be abejonės, *atsakomybės sąvoka* yra plati: ji interpretuojama kaip vidinio balso klausymasis, neprimestinio, natūralaus vidinio jausmo lemiama aktyvi egzistencija, „savo vietos“, laimės pajauta:

... ta pilna atsakomybė už save ir už savo harmoniją gyvenime, už balansą gyvenime ir yra atkeliavę iš senų Polinezijos kraštų, [...], aišku, tas gydymas egzistuoja ir šiais laikais, bet ta siekiamybė yra įsiklausymas į save ir savo [...] sielos kelio įgyvendinimą [p. 16].

K – Kas yra sveikata? Kada žmogus yra sveikas? [...]

A – *pas mus priimta poliklinikų lygmeny – kai tau nieko neskauda. Kai tau viskas funkcionuoja – skrandis virškina, akys mato, ausys girdi ir taip toliau. Kojos lankstosi. Na dar nuotaika gera. Ir dar gali eiti į darbą ir nesispardai per daug. Tai čia šitas priimtas „sveikas“. Iš kitos pusės, taip ir yra, – kai tau viskas normaliai funkcionuoja, tai tu, reiškia, esi sveikas. Bet į šitą dar reiktų įtraukti tokį, kažkokį... kaip čia jį pavadinti, – vidinį žinojimą, kad tu darai viską tą, ką tau reikia daryti. Tai, kad tu esi savo vietoj ir kad tau yra viskas tvarkoj. Tai čia tą sąvoką pavadinčiau – laimingumas* [p. 20].

Empirinio tyrimo metu pastebėta, kad asmenys, kalbėdami apie negalavimus, sveikatą ir gydymo(si) būdus, akcentuoja „subtilumo“, kaip tam tikros gilesnės realybės nei apčiuopiama materialio tikrovė, pajautą ir reikšmę. Postuluoju, kad fizinės negalavimų pasireiškimo formos gali būti lemtos pusiausvyros sutrikimų „subtilesnėse“ (fiziškai neapčiuopiamose) realybėse:

Sveikas – tai laimingas žmogus. Sveikas – protišcai. Svarbiausia, reiktų protiškai būt sveiku, [...] – harmoningu. Nes jeigu tu būsi padrikas, išsibalansavęs, nesveikomis mintimis, tai visos ligos visų pirma gimsta subtiliajame lygmeny. Kažkokiam penktam mūsų subtiliajame kūne. Emociniame ar mentaliniame, kuris po po truputį pereina paskiau į fizinį [p. 20].

Ligos subtilėja. Darosi daugiau mentalinės. [...] ir tas karas, kuris dabar vyksta, realiai – jis irgi yra šitoj plotmėj. Yra mentalinis karas. Už mūsų sąmonę: kur tu sutelksi savo dėmesį. Ir tos ligos yra jau nebe fizinės, jos grynai yra iš tokios plotmės, kurią yra sunku pamatuoti. [...] Galima sakyti, kad tai yra nervinės, susijusios su psichosomatika, su psichologine žmogaus būseną. [...] [V]iskas labai subtilėja, aš galvoju taip. Toks laikmetis mums. Taip pat ir šiai medicinai atsigręžti truputėlį ir į subtilesnius dalykus [p. 23].

Sveikata, gerovė interpretuojami kaip harmonija, dvasinio „aš“ balansavimas ir rezonavimas su pozityviais mus supančios aplinkos elementais, jei reikia, – ir su tvarkos atstatymu. „Iš(si)balansavimas“ interpretuojamas kaip ligos, gerovės praradimo priežastis. Neretai dėl disharmoniškų nutikimų asmens gyvenime yra kaltinamas neatsakingumas, perkėlimas atsakomybės nuo savęs kitam, ką galima traktuoti kaip savotišką dalyvavimo realybėje ir pareigingumo vengimą. Aptartieji vaizdiniai – švara, darna, harmonija ir prisitaikymas (adaptacija), atsakomybė už pusiausvyrą – yra neatsiejami, tarsi mozaikos principu vienas kitą papildantys pasaulėžiūros elementai.

Išvados

Dabartiniame Lietuvos alternatyviosios medicinos kontekste pastebima gana intensyvi kitose kultūrose užgimusių sveikatinimo praktikų: Reiki, Ajurvedos, kinų medicinos, jogos, meditacijos ir kt. bei jas grindžiančios pasaulėžiūros įtaka asmens kasdienybės kultūrai. Poveikis atsispindi ir alternatyviąją mediciną praktikuojančiųjų generuojamuose *sveikatos* bei *ligos* vaizdiniuose: aptinkami *balanso*, *vidinės „švaros“*, *subtiliojo plano*, keletu *nefizinės kilmės* (mentalinio, dvasinio) *kūnų*, asmens *harmonijos* su jį supančia aplinka mentaliniai konstruktai. Aukščiau aptartieji *ligos* ir *sveikatos* vaizdiniai yra paremti iš kitų tautų atkeliavusiomis ir kultivuojamomis alternatyviosios medicinos praktikomis su joms būdinga savita terminologija, filosofijos ir pasaulėžiūros elementais, kas savo ruožtu reprezentuoja nūdienos lokalaus kultūrinio lauko kitimą; vietos kultūroje įsikomponuoja kitų kultūrinių tradicijų elementai.

Vertybinės orientacijos (pvz., domėjimosi spektras, žinios) veikia ir asmens pasirinkimo strategijas: tyrimo dalyviai tinkamomis (papildomos) sveikatinimo praktikomis laikė Reiki, Ajurvedą, kinų mediciną, homeopatiją, aromaterapiją ir kitas. Pasirinkimai buvo grindžiami atsakomosios reakcijos į pakitusias situacijas (taigi ir poreikius) atliepiamumu („[V]iskas labai subtilėja [...]“. Taip pat ir šiai medicinai [laikas – *aut. past.*] atsigręžti [...] į subtilesnius dalykus“).

Atlikto tyrimo duomenys atskleidžia, kad alternatyvią mediciną sistemingai praktikuojantieji Lietuvoje reprezentuoja išsilavinusią, intelektualią visuomenės dalį (daugelis turi aukštąjį išsilavinimą), deklaruojančią naujų žinių siekio, atsakomybės už savo sveikatą vertybes. Vertybių atskleidimas demonstruoja šiuolaikinio žmogaus jausmus, jo pozicijos šiame pasaulyje supratimą, refleksyvų savęs suvokimą (tapatumą). *Sveikatos* ir *ligos* sampratų analizės metu fiksuojame tokias vertybes kaip *atsakingumas* (už savo būklę / sveikatą, už aplinką, kurioje gyvename, ir už harmoningą santykį su ja), *siekis žvelgti giliau* (filosofiškai arba psichologiškai racionalizuojant) į gyvenime ištikusią nemalonią situaciją (ligą, negalavimą), tikint ligos ar negalavimo priežasties glūdėjimu fiziškai neapčiuopiamame („subtiliajame“) plane. Taip tarsi manifestuojamas tikėjimas, kad negalavimui užkirsti kelią įmanoma *radus sveikatos / ligos „raktą“* už materialiosios realybės ribų.

Sveikatos ar ligos būklė siejama su individualios sielos „gyvenimo užduoties“ vaizdiniu. Tikima, kad negalavimus įmanoma įveikti teisingai (nepažeidžiant visuotinės darnos principų), įsikomponuojant į mus supančią aplinką: gryninant (tyrinėjant su tikslu pažinti ir tobulinti) savo vidinį pasaulį, eliminuojant atsakomybės vengimą / perkėlimą, realizuojant save („savas kelias“). Taigi „sveikata“, remiantis „gyvenimo užduoties įgyvendinimo“ vaizdiniu, yra traktuojama kaip

„teisingas“, o liga – kaip „neteisingas“ asmeninio sprendimo priėmimas santykio su asmenį supančia aplinka požiūriu.

Tyrimo dalyvių kalboje fiksuojamas „rezonanso“, „energijų“ (potencialo, sklandžios (išlaisvintos) tėkmės) vaizdinys: tikima, kad įvairiomis psichoemocinės saviugdos technikomis (pvz., meditacija, pozityvios vidinės disciplinos („švaros“) palaikymu), aktyvavus fizinio ir nefizinio kūnų rezonavimą (per savęs pažinimą), priimant realaus gyvenimo iššūkius ir pamokas ir taip savotiškai išlaisvinant energiją, gali būti įgyjamas „energinis potencialas“. Taigi materialioji ir nematerialioji tikrovė laikomos susijusios, išorinio ir vidinio pasaulio laikomi vienas kito atspindžiu.

Tyrimo duomenys atskleidė *sveikatos* ir *ligos* traktuotes, kurios reikšmingu žmogaus gyvenimo elementu laiko adaptacinių (gebėjimo prisitaikyti) žmogaus savybių svarbą. Šios traktuotės buvo konstruojamos remiantis *pusiausvyros, įsiklausymo* vaizdiniais. Pusiausvyra, anot tyrimo duomenų, gali būti pasiekama priisiimant asmeninę atsakomybę per dėmesį sau: įsiklausymą į savo kūną, mintis, emocijas, išjaučiant „vidinį žinojimą“, vedantį ramybę teikiančio vidinio žinojimo („esu savo vietoje“) link.

Straipsnyje aptartos *sveikatos* ir *ligos* traktuotės ir jas iliustruojantys vaizdiniai reprezentuoja žmogaus ir jo kasdienį pasaulį kaip artimais tarpusavio ryšiais susijusį organizmą, deklaruoja materijos (taip pat ir kūno), susietos su gilesne (dvasinio pobūdžio) dimensija, pasaulėžiūrą.

Literatūra

- Būgienė 2010 – Būgienė, Lina. Rytų Lietuvos kultūrinė tradicija: keli užkalbėtojo paveikslų bruožai. *Tautosakos darbai* XL, 66–79.
- Baltrušaitytė, Leonavičius, Raila, Naujokaitė 2013 – Giedrė Baltrušaitytė, Vylius Leonavičius, Gediminas Raila, Ingrida Naujokaitė. Mediciniškai nepaaiškinami negalavimai ir paciento elgsena sveikatos priežiūros sistemos atžvilgiu: prastos savijautos socialinio pateisinimo paieškos. *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas* 4 (1), 99–115.
- Denzin, Lincoln 1994 – Norman K. Denzin, Yvonna S. Lincoln. *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE publications.
- Fadlon 2006 – Judith Fadlon, *Negotiating the Holistic Turn – The Domestication of Alternative Medicine*. NY: State University of New York press.
- Giddens 2000 – Anthony Giddens. *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai.
- Gribauskaitė 2006 – Veronika Gribauskaitė. Moterų veiklos specifika liaudies medicinoje: Rytų Lietuva ir Vakarų Baltarusija. *Liaudies kultūra* 3 (108), 28–32.
- Gribauskaitė 2008 – Veronika Gribauskaitė. Ligų etiologijos Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos kaime XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. *Liaudies kultūra* 6 (123), 26–30.
- Gribauskaitė 2011 – Veronika Gribauskaitė. Liaudies medicina. *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija* (sud. V. Savoniakaitė) (p. 207–209). Vilnius: LII leidykla.
- Kleinman 1988 – Arthur Kleinman. *The Illness Narratives. Suffering, Healing, and the Human Condition*. New York: Basic books publishers.

- Koch 2015 – Anne Koch. Alternative healing as magical self-care in Alternative Modernity. *Nu-men* 62, 431–459.
- Kreiviniene, Vaičekauskaitė 2014 – Brigita Kreiviniene, Rita Vaičekauskaitė. Papildomoji ir alternatyvioji medicina Lietuvoje: reglamentavimas ir neįgalius vaikus auginančių šeimų poreikiai. *Visuomenės sveikata*, 1 priedas, 11–19.
- Kreiviniene, Vaičiulienė, Norkienė, Skirutienė 2016 – Brigita Kreiviniene, Jolanta Vaičiulienė, Sigutė Norkienė, Gitana Skirutienė. Papildomosios ir alternatyviosios medicinos reglamentavimas Lietuvoje: problemos ir perspektyvos. *Sveikatos ekonomika ir vadyba* 26 (6), 242–248. DOI: <http://doi.org/10.5200/sm-hs.2016.124>
- Larson 2007 – Christine Larson. *Health and Medical Issues Today. Alternative Medicine*. Westport, Connecticut, London: Greenwood Press.
- Malinauskas 2011 – Gedas Malinauskas. *This „Child Is also Mine: A Narrative Approach to the Phenomenon of Atypical Custodial Grandparenthood*. Daktaro disertacija. Rovaniemi: University of Lapland.
- Manen 1998 – Max van Manen. Modalities of body experience in illness and health. *Qualitative Health Research: An International, Interdisciplinary Journal* 8 (1), 7–24.
- Medešienė-Džekčioriūtė 2016 – Vita Medešienė-Džekčioriūtė. Išgąščio samprata tradicinėje lietuvių kultūroje. *Acta humanitara universitatis Saulensis* 23, 201–209.
- Naujokaitė 2010 – Ingrida Naujokaitė. Mediciniškai nepaaiškinami simptomai sveikatos priežiūros sistemose. *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas* 1 (2), 131–146.
- Naujokaitė, Baltrušaitytė, Leonavičius, Raila, Valius 2013 – Ingrida Naujokaitė, Giedrė Baltrušaitytė, Vylius Leonavičius, Gediminas Raila, Leonas Valius. Mediciniškai nepaaiškinami negalavimai: šeimos gydytojų patirtys. *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas* 4 (1), 81–97.
- Penkala-Gawęcka 2014 – Danuta Penkala-Gawęcka. The Way of the Shaman and the Revival of Spiritual Healing in Post-Soviet Kazakhstan and Kyrgyzstan. *Shaman* 22 (1–2), 35–61.
- Petkevičius 2016 – Rolandas Petkevičius. Nerviniai sutrikimai ir jų gydymas Užpalių apylinkių XX–XXI a. tradicinėje medicinoje. *Lietuvos lokaliniai tyrimai. Etnologija. Lietuvos valsčiai. Užpaliai*. Vilnius, p. 1–44. Prieiga internetu [žiūrėta 2020 03 19]: http://www.llt.lt/pdf/uzpaliai/uzpaliai-2_etno-2011.pdf
- Račiūnaitė 2011 – Rasa Račiūnaitė. Šiuolaikinių gyvenimo istorijų bei asmeninės patirties pasakojimų analizės ypatumai. *Lituanistika* 57, nr. 2 (84), 188–197.
- Raffaetà, Krause, Zanini, Alex 2017 – Roberta Raffaetà, Kristine Krause, Giulia Zanini, Gabriele Alex. Medical pluralism reloaded. *L’Uomo Società Tradizione Sviluppo* 1, 95–124.
- Sarsina, Iseppato 2011 – Paolo Roberti di Sarsina, Ilaria Iseppato. Traditional and non-conventional medicines: the socio-anthropological and bioethical paradigms for person-centred medicine, the Italian context. *The EPMA Journal* 2(4), 439–449.
- Ross 2012 – Annamaria Iosif Ross. *Anthropology of Alternative Medicine*. London, N. Delhi, NY, Sydney: Bloomsbury.
- Shapiro, Lee, Gross 2002 – S. I. Shapiro, Grace W. Lee, Philippe L. Gross. The Essence of Transpersonal Psychology Contemporary Views. *International Journal of Transpersonal Studies* 21 (1), 19–32. Prieiga internetu [žiūrėta 2020 03 19]: <https://digitalcommons.ciis.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1261&context=ijs-transpersonalstudies>
- Singer, Erickson 2011 – Merrill Singer, Pamela Erickson (eds.). *A Companion to Medical Anthropology*. New Jersey: Wiley-Blackwell Publishing.
- Skujytė-Razmienė 2019 – Asta Skujytė-Razmienė. *Užkrečiamų ligų samprata XIX a. – XX a. pirmosios pusės lietuvių folklore*. Daktaro disertacija (etnologija, H 006). Vilnius: LLTI.
- Špokienė 2011 – Špokienė Indrė. Papildomosios ir alternatyviosios medicinos teisinio reguliavimo Lietuvoje probleminiai aspektai. *Sveikatos politika ir valdymas*, nr. 1(3), 170–196. Prieiga internetu [žiūrėta 2020 10 20]: https://www.mruni.eu/upload/iblock/6f8/011_spokiene.pdf

- Tilvikas 2019 – Jonas Tilvikas. *Liaudies medicina Mažosios Lietuvos sveikatos sistemoje XIX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje*. Daktaro disertacija (etnologija, H 006). Vilnius: LII.
- Trimakas 2001 – Ramūnas Trimakas. „Ligų etiologija“. *Tautosakos darbai* XV (XXII), 200–221.
- Trimakas 2008 – Ramūnas Trimakas. *Lietuvių liaudies medicina: etnografiniai ir folkloristiniai aspektai. XIX amžiaus pabaiga – XX amžiaus pirmoji pusė*. Monografija. Vilnius: VU leidykla, 2008.
- Vaitkevičienė 2008 – Daiva Vaitkevičienė. *Lietuvių užkalbėjimai: gydymo formulės*. Vilnius: LLTI.
- Winkelman 2009 – Michael Winkelman. *Culture and Health: applying medical anthropology*. San Francisco: John Wiley and Sons.
- Харитонов, Ожиганова, Купряшина 2008 – Валентина И. Харитонов, Анна А. Ожиганова, Н. А. Купряшина. *В поисках духовности и здоровья (новые религиозные движения, неошаманизм, городской шаманизм. Серия: Исследования по прикладной и неотложной этнологии*. Москва: ИЭА РАН.
- Харитонов 2014 – Валентина И. Харитонов. Неконвенциональная медицина в современной России. *Медицинская антропология и биоэтика* 1 (7). Prieiga internetu [publikuota 2014, žiūrėta 2020 03 18]: <http://www.medanthro.ru/?p=2017%C2%A0>

Šaltiniai

- Lietuvos Respublikos papildomosios ir alternatyviosios sveikatos priežiūros įstatymas. 2020 m. sausio 14 d. Nr. XIII-2771. Prieiga internetu [žiūrėta 2020 10 21]: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/3a4c78c03b6411eabd71c05e81f09716?jfwid=mmceome4l>
- Lietuvos sveikos gyvensenos ir natūralios medicinos rūmai. Prieiga internetu [žiūrėta 2020 05 20]: <https://sveikatosrumai.lt/komitetai-2/>
- WHO traditional medicine strategy: 2014–2023. Prieiga internetu [žiūrėta 2020 05 19]: https://www.who.int/medicines/publications/traditional/trm_strategy14_23/en/
- Kirkutis – Algimantas Kirkutis. „Tradicinės“ ir „netradicinės“ medicinos integravimo sunkumai. Prieiga internetu [publikuota 2016 01 21, žiūrėta 2020 05 19]: <https://lsveikata.lt/komentarai/tradicines-ir-netradicines-medicinos-integravimo-sunkumai-4248>
- Kirkutis – Algimantas Kirkutis. Natūralioji medicina: laikas įvesti tvarką. Prieiga internetu [publikuota: nenurodyta, tačiau straipsnio komentarai datuojami 2013 08 26; žiūrėta 2020 05 19]: https://www.sveikaszmogus.lt/m/GYVENIMO_BUDAS-7085-NATURALIOJI_MEDICINA_laikas_vesti_tvarka

Reda Šatūnienė

APPROACHES BY PRACTITIONERS OF ALTERNATIVE MEDICINE TOWARDS ‘HEALTH’ AND ‘ILLNESS’ IN LITHUANIA AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

Summary

Subjective personal and cultural meanings of ‘health’, ‘illness’ and ‘healing’ are ambiguous. *Purpose of the article*: to discuss approaches towards ‘health’ and ‘illness’ among practitioners of alternative medicine in Lithuania at the beginning of the 21st century. *Objectives*: to discuss briefly research into alternative medicine in Lithuania, to define the framework of the ‘alternative medicine’

research field and the main terminology, to specify the peculiarities of the terms 'health' and 'illness' in the fields of scientific discourse and empirics, to discuss interconnections of images and narratives in relation to human experience, and to analyse the most common interpretations of 'health' and 'illness' among practitioners of alternative medicine. *Subject of the paper:* understandings of 'health' (wellness) and 'illness' by practitioners of alternative medicine in Lithuania at the beginning of the 21st century. The article does not speak of 'health' or 'illness' in the biomedical discourse at all: no biomedical diagnosis, interpretation or treatment is discussed. The text focuses on subjective, experience-based and personally interpreted (verbalised) manifestations of 'illness' and 'health' (wellness) from an ethnological and anthropological *emic* perspective. *Relevance of the theme:* research into alternative medicine in Lithuania is slow but systematic, but it could be researched more extensively. Many forms, transformations and practices of alternative medicine globally (Ross, 2012: 7, Larson, 2007, etc), as well as locally, show its relevance clearly. It is important to note that understandings and interpretations of 'illness' and 'health' represent a person's position on particular issues (concerning the mind and the body), their values, and their relationship with the surroundings, and may also influence everyday strategies or particular choices (Larson, 2007; Winkelman, 2009), so it is relevant to study these interpretations of concepts. It also plays an important role in the formation of the identity and representation, both constructing a wider picture of the characteristics of alternative healing in Lithuania at the beginning of the 21st century. *Methods and data:* from 2016 to 2019, qualitative ethnographic (empirical) research was conducted (the research is continuing). To date, 30 in-depth interviews with representatives (practitioners) of alternative medicine have been conducted. *Main results:* the research data shows that individuals made sense of their 'illness' and 'health' (well-being) via reflection and creation of their meaning. They interpret 'health' and 'illness' as being not only part of the material (physical) world, but also as part of the philosophical-metaphysical universe. The study disclosed approaches towards 'health' (wellness) as harmony, a balanced state between the outer (physical), and the inner world (the 'micro' and 'macro' cosmos), which are in constant movement and mutual resonance. Meanwhile, 'illness' was taken as a loss of harmony, the 'true (life) path' or purity.